

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

Dr. sc. Ivana Čapeta Rakić

Naslov: Jezik i terminologija unutar konzervatorsko-restauratorske struke

Recenzenti: Prof. dr. sc. Jasna Jeličić-Radonić, Filozofski fakultet u Splitu

Doc. dr. sc. Denis Vokić, Sveučilište u Dubrovniku

ZNANSTVENO PODRUČJE: humanističke znanosti ZNANSTVENO POLJE: povijest umjetnosti ZNANSTVENA GRANA: povijest i teorija likovnih umjetnosti, arhitekture, urbanizma i vizualnih komunikacija

STUDIJSKI PROGRAM: diplomski studij Odsjeka za povijest umjetnosti

GODINA I. SEMESTAR: II.

FOND SATI: 30 sati predavanja

NASTAVNI PREDMET: Metode očuvanja i zaštite pokretnih kulturnih dobara

JEZIK I TERMINOLOGIJA UNUTAR KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKE STRUKE

Uvod

Za početak svakog diskursa pa tako i onoga koji se tiče metoda zaštite i očuvanja pokretnih kulturnih dobara, unutar povijesno-umjetničke, muzeološke, konzervatorsko-restauratorske struke i srodnih disciplina, važno je da sugovornici govore istim jezikom kako bi se izbjegli nepoželjni nesporazumi u dijalektici *i osiguralo da ono što jedna osoba misli nekom riječju odgovara onome što druga osoba podrazumijeva.* (Vokić 2014.) Zbog toga je ova nastavna jedinica posvećena semantici nekolicine različitih strukovnih termina koje svakodnevno susrećemo u jeziku struke, presjeku povijesti nastanka nekih pojmova i rasprava o njima, ali bez pretenzija na njihov konačan ishod.

Problem nerazumijevanja proizašao je iz samog povijesnog razvoja struke, korištenja nekih nazivlja i termina koja su se tradicionalno uvriježila, te primarno iz činjenice da službeni tezaurus kao i dokument koji normira osnovne pojmove u konzervatorskoj i konzervatorsko-restauratorskoj djelatnosti i praksi u Republici Hrvatskoj do nedavno uopće nije postojao, a postojeći su iznjedrili nove dvojbe. Naime, u svojem nastojanju da odredi

terminologiju različitih struka Vijeće Europe je tek u recentno vrijeme (2011. godine) donijelo definicije općih nazivlja koja se najčešće koriste u znanstvenim i umjetničkim područjima i granama čiji je fokus usmjeren na materijalnu kulturnu baštinu, a poglavito na njezinu zaštitu i očuvanje. Riječ je o normativnom dokumentu koji je izglasan kao paneuropski terminološki okvir za nazive, definicije i interoperabilnost unutar struke, naslovljen *Conservation of cultural property – Main general terms and definitions*. Taj dokument ne samo da nije zadovoljavajući, nego je potaknuo nove nesuglasice i podjele.¹ On je zajedno sa svim prijašnjim službenim aktima međunarodnih konzervatorskih i konzervatorsko-restauratorskih tijela kao i većina stručne literature izvorno donesen na engleskom jeziku. Hrvatski zavod za norme prihvatio je 2012. godine europsku normu, u izvorniku na engleskom jeziku kao hrvatsku normu pod nazivom *Očuvanje kulturnog dobra - Osnovno nazivlje i definicije*, ali bez njezina prevođenja na hrvatski jezik.² Norma je prevedena naknadno, 2014. godine, ali je zbog nekonzistentnosti prevođenja određenih termina s engleskog na hrvatski jezik izazvala s tim u vezi nove terminološke dvojbe. Tako je primjerice, u službenom prijevodu norme, pojam *conservation* koji se nalazi u naslovu Norme preveden pojmom *očuvanje*; a u istom se dokumentu pojam pod točkom 3.3.1. *Conservation, conservation-restoration* normira prevoditi pojmovima *konzervacija, konzervacija-restauracija*.³

Ništa povoljnija situacija nije ni na svjetskoj stručnoj sceni. *Konzervatorsko-restauratorska struka je struka bez vlastita jezika* izrekao je još 1975. godine Richard D. Buck, utemeljitelj i ravnatelj centra za konzervaciju-restauraciju *The Balboa Art Conservation Center* i jedan od vodećih američkih stručnjaka u tom području. Na taj je problem slikovito upozorio i Gaël de Guichen (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, ICCROM), 2006. godine izjavom da *struka još uvijek živi u kuli babilonskoj*. Prilikom preuzimanja Forbesove nagrade, koja mu je dodijeljena za životno djelo zbog izvanrednih doprinosa u zaštiti i očuvanju kulturne baštine, de Guichen je zamolio četriristo nazočnih kolega da glasuju o značenju dvaju najčešće upotrebljivanih pojmova u

¹ Vokić, 2015.

² Vokić, 2014., str. 6.

³ Vokić, 2014., str. 6.

Godine 2015. dovršen je i međunarodni projekt EwaGlos (eng. European Illustrated Glossary for Conservation Terms of Wall Painting and Architectonic Surfaces) višejezični ilustrirani pojmovnik iz područja konzervacije-restauracije zidnih slika i arhitektonskih površina, u čiju su izradu bili uključeni i stručnjaci iz Hrvatske. U rječniku je kroz nekoliko poglavlja obrađena temeljna terminologija iz navedenoga područja, zatim materijali, umjetnici i tehnike, stanje spomenika i fenomen njegova starenja i oštećenja, te naposljetku metode konzervacije-restauracije. Premda je pojmovnik od značajne pomoći za neka druga poglavlja, ne definira opće pojmove u struci koji su ovdje u fokusu interesa. Usp: EwaGlos, 2015.

struci, a to su *konzervacija* i *restauracija*.⁴ Ishod glasovanja bio je takav da ni jedno od ponuđenih šest objašnjenja za svako od dvaju pojmova nije bilo jednoglasno usvojeno. Iste je godine na opstojnost problema ukazao i Hans-Christoph von Imhoff na svom izlaganju u Ludbregu. Istaknuo je da pravnici neprestano poboljšavaju precizne definicije riječi i pojmova koji se rabe u njihovoj struci i promiču tumačenja zakonskih tekstova dok ne postoji ništa što bismo mogli nazvati službenom terminologijom konzervatorsko-restauratorske djelatnosti.⁵ Čini se da je rasprava o nazivljima unutar struke postalo nezaobilazno poglavlje u svim recentnijim i uglednijim publikacijama. Tako se u inozemnoj literaturi problema dotiče i često citirani Salvador Muñoz Viñas u svojoj knjizi *Contemporary theory of conservation*,⁶ a u domaćoj, znanstvenoj i stručnoj periodici ovom je problemu posvetio više svojih znanstvenih radova doc. dr. sc. Denis Vokić (Sveučilište u Dubrovniku). Vokić je među ostalim upozorio na nužnost smislenijeg promišljanja buduće verzije europske norme *Očuvanje kulturnog dobra – Osnovno nazivlje i definicije* koja neminovno potrebuje poboljšanje.

Baština / kulturna baština

Termin *baština*, odnosno nešto mlađa skovanica *kulturna baština*, trebali bi predstavljati najsveobuhvatnije pojmove onoga što su predmeti bavljenja struke, premda Vokić upozorava na relativnost sveobuhvatnosti navedenih pojmova.⁷ U sada već antologijskom tekstu *Pojam baštine*⁸ André Chastel započinje razmatranje toga termina sljedećom rečenicom: *Riječ je starinska, pojam se čini s onu stranu pamćenja*.⁹ Ipak, termin *baština* je razmjerno nov. Njegovu pojavnost možemo pratiti tek od Francuske revolucije kada se njene kompetencije (baštine) premještaju s obitelji na naciju. *Baština postaje nacionalno dobro, a snaga koju posjeduje kao nositelj identiteta određene društvene zajednice s jedne strane predstavlja prošlost te iste zajednice, a s druge ima implikacije i na njezinu sadašnjost, odnosno budućnost*.¹⁰

U Hrvatskom enciklopedijskom rječniku *baština* je objašnjena kao *ukupnost iz*

⁴ Predavanje je bilo na engleskom jeziku pa su u izvorniku upotrijebljeni termini *conservation* and *restoration*. Usp: Guichen, 2007., str. 69-73.

⁵ Hans-Christoph von Imhoff je već u svom izlaganju najavio ishod problema zahvaljujući već spomenutom projektu Vijeća Europe koji se tada provodio pod šifrom CEN-CT 346. Usp: Imhoff, 2010., str.82

⁶ Muñoz Viñas, 2011.

⁷ Vokić, 2015., str. 13

⁸ Tekst se nalazi u popisu literature za polaganje posebnog dijela ispita za zvanja u struci konzervator-restaurator, konzervator-povjesničar umjetnosti.

Usp. [\[kulture.hr/userdocs/images/bastina/Literatura%20za%20polaganje%20strucnog%20ispita%20\\(2\\).pdf\]\(http://www.min-kulture.hr/userdocs/images/bastina/Literatura%20za%20polaganje%20strucnog%20ispita%20\(2\).pdf\)](http://www.min-</p></div><div data-bbox=)

(datum pristupa 30.siječnja 2014.)

⁹ Chastel, 1988., str. 709. Izvornik u knjizi: Chastel, 1986.

¹⁰ Jelinčić, 2010., str. 17.

*prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara; naslijeđe i baštinstvo,*¹¹ a u Anićeveu rječniku objašnjena je kao [...] *ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara. Njena glavna značajka je čuvanje i njegovanje svega onoga što su nam naši preci ostavili, kao kulturu, tradiciju, zavičajnu mudrost. [...]*¹²

Godine 1972. nastala je sintagma *cultural heritage* odnosno njena, nešto mlađa inačica na hrvatskom jeziku, *kulturna baština*. Inaugurirana je izglasavanjem Konvencije za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine proizašloj iz Generalne skupštine Organizacije ujedinjenih nacija za obrazovanje, znanost i kulturu, UNESCO (engl. *United Nations, Educational, Scientific and Cultural Organization*) održane od 17. listopada do 21. studenog 1972. godine u Parizu¹³, a koju je ratificirala Skupština SFRJ na sjednici Vijeća republika i pokrajina 8. listopada 1974. godine.¹⁴ Prema toj Konvenciji *kulturna baština* se odnosila na *spomenike, skupine građevina i lokalitete od povijesne, estetske, arheološke, znanstvene, etnološke ili antropološke vrijednosti.*¹⁵ S obzirom na to da je spomenuta UNESCO-va Konvencija bila izvrgnuta oštrim kritikama zbog njezina preuskog poimanja svega onoga što bi baštinski okvir trebao obuhvaćati, UNESCO-va definicija *kulturne baštine* je redefinirana 1982. godine i objavljena u *Deklaraciji o kulturnoj politici* donesenoj u Mexico Cityju.¹⁶ Sukladno novoj definiciji *Kulturna baština ljudi uključuje djela umjetnika, arhitekata, glazbenika, pisaca i znanstvenika, također uključuje djela anonimnih umjetnika, izraze ljudske duhovnosti i vrijednosti koje daju smisao životu. Uključuje materijalna i nematerijalna djela kojima ljudi izražavaju kreativnost: jezike, običaje, vjerovanja, povijesna mjesta i spomenike, literaturu, umjetnička djela, arhive i biblioteke.* No, tom je prilikom iskrsnuo novi terminološki problem koji se pojavio u tek skovanoj sintagmi *intangible works*, što je predmet nekih drugih rasprava.

¹¹ Usp. pojam *baština* u: Hrvatski enciklopedijski rječnik 1, Zagreb, 2002, 2004., str. 256.

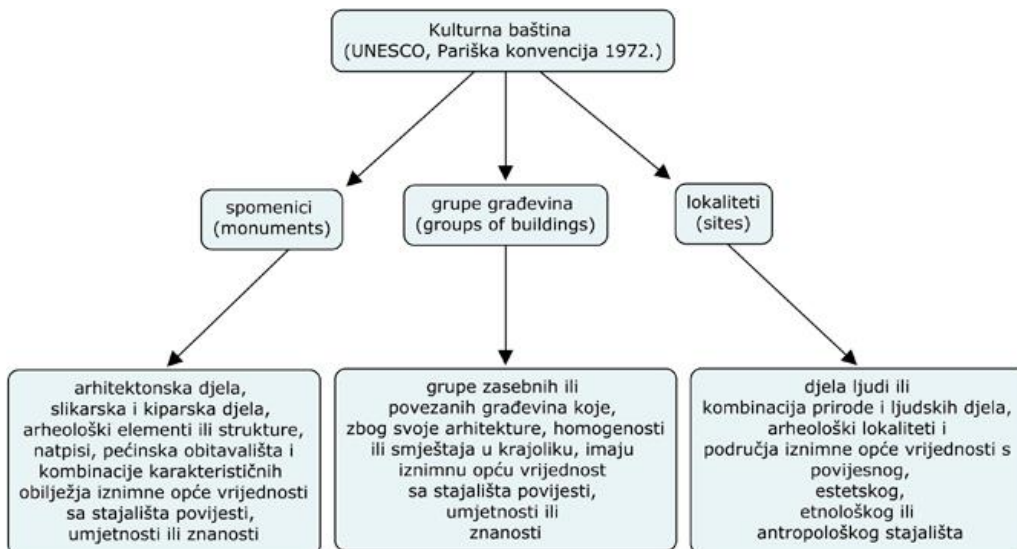
¹² Iz čega bi proizašlo je baština zadužena za čuvanje i njegovanje svega onoga što su nam naši preci ostavili, kao kulturu, tradiciju, zavičajnu mudrost – odnosno baštine. To je još jedan dokaz koliko su definicije pojmova nedorađene i često nesmislene. Usp: Anić, 1991.

¹³ UNESCO, 1972. Dostupno na: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext> (datum pristupa 17. 3. 2017.).

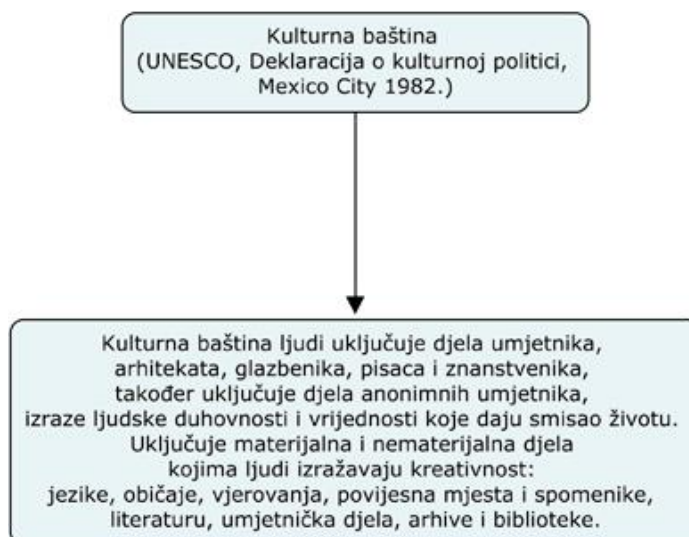
¹⁴ Službeni list SFRJ br. 56/1974. ili Brguljan, 1985., str. 49.

¹⁵ UNESCO, 1972. <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/> (datum pristupa 17.3.2017.); Brguljan, 1985., str. 50.

¹⁶ UNESCO, 1982. http://portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661mexico_en.pdf/mexico_en.pdf (datum pristupa 27.2.2014.)



Slika 1. Neuspješna UNESCO-ova definicija kulturne baštine donesena 1972. u Parizu (preuzeto iz: Vokić, 2015; 10)



Slika 2. Druga UNESCO-ova definicija kulturne baštine donesena 1982. u Mexico Cityju. (preuzeto iz: Vokić, 2015; 11)

Određenju pojma *kulturna baština* u domaćoj je literaturi težilo više hrvatskih znanstvenika iz različitih polja i područja znanstvenog djelovanja¹⁷, među kojima valja izdvojiti povjesničara umjetnosti i muzeologa Ivu Maroevića, poglavito zbog brojnosti njegovih tekstova nastavnih na problematiku u fokusu. On je definirao *kulturnu baštinu* kao *vrijednost prošlosti koju prepoznajemo u sadašnjosti da bismo je sačuvali za budućnost. Ona u promjenjivom tijeku sadašnjosti neprekidno nosi iskustva i poruke prošlih vremena stalno povećavajući ljudsko znanje o njima.*¹⁸ U Marasovićevu udžbeniku naslovljenu *Kulturna baština* taj bi se termin odnosio na *dostignuća što su nam preci ostavili u jeziku i književnosti, graditeljstvu i likovnim umjetnostima, uključujući narodnu umjetnost, u glazbi, kazalištu, filmu, znanosti i u drugim područjima koja zajedno čine ukupnost kulture.*¹⁹ Jadran Antolović u svom je vodiču naslovljenu: *Očuvajmo kulturnu baštinu, Vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara* determinirao *kulturnu baštinu* kao *ukupnost vrednota određene sredine koju čine materijalna dobra od kulturnog, znanstvenog i povijesnog značaja, te nematerijalizirani oblici čovjekovog stvaralaštva u prošlosti.*²⁰ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske je jedna od ključnih instanci kada govorimo o kulturnoj baštini. Ono je na svojim službenim mrežnim stranicama objavilo sljedeću definiciju: *Kulturna baština, materijalna i nematerijalna, zajedničko je bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta.* Prema *Strategiji zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015. godine* koju je donijelo isto Ministarstvo *svi su materijalni i nematerijalni tragovi, ostaci i proizvodi djelovanja ljudske vrste kroz evoluciju kulturna baština ili će to u određenom trenutku postati.*²¹ Prema normativnom dokumentu *kulturna baština obuhvaća sve materijalne i nematerijalne entitete od značenja za sadašnje i buduće generacije,*²² čime je definicija skraćena preko ruba kad gubi smisao te nije dovoljno određujuća da bi bila mogla biti nazvana definicijom. Da rezimiramo: mnogo je različitih definicija ove sintagme, te bi njihovo daljnje nabranje bilo neprimjereno ovom formatu. Ipak, iz navedenih primjera

¹⁷ Raščlanjivanjem pojma Kulturne baštine bavili su se i pravnici. Usp npr: Šošić, 2014., str. 833.- 860.

¹⁸ Maroević, 1986., Maroević, 1998. str. 3.; Maroević, 2000./2001. str. 7-12; Maroević, 2006. str. 76-78.; Maroević jednako determinira i predmet baštine: *Predmet baštine je realni predmet koji svojim materijalom i oblikom dokumentira realnost u kojoj je nastao, u kojoj je živio i s kojom je ušao u sadašnjost. Predmeti baštine imaju bogate slojeve značenja kojima komuniciraju poruke prošlosti u sadašnjost i čuvaju ih za budućnost.* Maroević, 1993., str. 120.

¹⁹ Marasović, 2001., str. 9.

²⁰ Antolović, 2006., str. 15. Ovu definiciju preuzimaju: Karamehmedović - Baćac, 2013., str. 57-70

²¹ http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf (datum pristupa 5.2.2014.)

²² Boljanović, 2011., str.54.; Vokić,2014.

razvidno je sljedeće: termini *baština* i *kulturna baština* u hrvatskom jezičnom standardu podrazumijevaju stečevinu iz prošlosti pa su samim tim u svojevrsnoj sprezi sa sadašnjošću, i koliziji s drugom UNESCO-ovom definicijom iz 1982. godine. U praksi, to znači da se kategorije baštine tretiraju isključivo kao pred-moderne kategorije, čime se stječe dojam da moderno i suvremeno vrijeme nije donijelo ništa vrijednoga što bi zaslužilo biti dijelom baštine. Tako se u nekim raspravama umjesto onoga što nazivamo *nematerijalnom kulturnom baštinom* predlagao termin *nematerijalna kultura*.

*Za razliku od baštinskog okvira, koji je prvenstveno fokusiran na reprodukciju, više pozornosti bi se posvetilo procesima, također i onima koju nastaju upravo sada.*²³ Postavlja se također i pitanje *roka trajanja* baštine. *U kojem trenutku se neki kulturni izraz odnosno kulturno dobro (o terminu kulturnog dobra više u drugom dijelu nastavne jedinice) proglašava baštinom. [...] Kada nešto postaje baštinom? Koliko takav kulturni izraz/dobro mora biti staro? Je li to 10, 20 ili 50 godina?*²⁴ Naravno da ovakvo pitanje nije posve primjereno jer se baštinom ne postaje isključivo starenjem već stručnom valorizacijom; pri čemu starost ili povijesna vrijednost mogu, ali ne moraju biti kriterij ili jedan od kriterija vrednovanja (više o kriterijima vrednovanja u posebnoj nastavnoj jedinici) Zanimljivo je da se i definicija termina *kultura*, koji se u literaturi predlaže kao supstitut terminu *baština*, u Hrvatskom enciklopedijskom rječniku donosi s glagolskim oblikom u perfektu, odnosno definira kao *ukupnost materijalnih i duhovnih dobara, etičkih i društvenih vrijednosti, što ih je stvorilo čovječanstvo*.²⁵ Razmjeri problema razvidni su prilikom promišljanja o očuvanju likovnih i umjetničkih radova iz razdoblja moderne i suvremene umjetnosti koja po ovom ključu ne zadovoljavaju kriterij *starosti* da bi postali dijelom kulturne baštine, a jedan dio njih niti materijalnu formu da bi bili kulturno dobro, s obzirom na to da dobro može biti samo materijalno. Stoga bi, predlaže Vokić, umjesto odbacivanja pojma „baštine“, taj pojam u nas trebalo ispravno definirati u skladu s UNESCO-ovom definicijom iz 1982. Dakle, nije baština (samo) ono što je (jako) staro i što smo „mi“ naslijedili od predaka, baština je: *Ono što naraštaji ostavljaju budućim naraštajima*. To znači da i sadašnji naraštaj stvara ili reinterpreтира baštinu dokazujući svoj vitalitet.²⁶ Iz svih navedenih pokušaja pojmovnog određenja kulturne baštine da se zaključiti da se radi o vrlo dinamičnom konceptu. Što će se smatrati kulturnom baštinom, i time vrijednim zaštite i očuvanja, uvelike ovisi o društvenim prilikama i trenutnoj kulturnoj svijesti u društvu. Pojam se kulturne baštine neprestano dalje

²³Nikočević, 2012., str. 7-20

²⁴Jelinčić, 2012., str. 30.

²⁵Usp. pojam „kultura“ u: Hrvatski enciklopedijski rječnik 5, Zagreb, 2002, 2004., str. 285. Podertala autorica

²⁶Vokić, 2015., str. 13.

razvija te mu se stalno pripisuju nova značenja i vrijednosti.²⁷

Spomenik, spomenik kulture, povijesni spomenik i spomenička baština

Najdužu tradiciju u hrvatskoj povijesti umjetnosti i konzervatorskoj djelatnosti ima termin *spomenik* odnosno sintagme *spomenik kulture*, *povijesni spomenik*²⁸ i srodne skovanice²⁹ koje perzistiraju do danas. U hrvatskim enciklopedijskim izdanjima, rječnicima i leksikonima pronalazimo različite definicije *spomenika*, među kojima on najčešće podrazumijeva a) arhitektonsko ili kiparsko djelo posvećeno uspomeni na zaslužne ljude i znamenite događaje b) zdanje iznad ili pored groba posvećeno uspomeni na mrtve c) materijalnu baštinu iz prošlih vremena ili d) svaku činjenicu, djelo ili stvar koja obilježava ili podsjeća na prošle događaje.³⁰ U latinskom taj termin nalazimo pod pojmom *monumentum*. Latinski naziv i sam u velikoj mjeri definira označeni pojam. Naime *monumentum*, etimološki proizlazi od glagola *monere* koji znači upozoriti, podsjetiti, dakle prizvati u sjećanje ili u memoriju.³¹ Spona spomenika i memorije, i to prvenstveno javne, kolektivne memorije je esencijalna, čvrsta i teško raskidiva jer bez utjecaja na memoriju, s ciljem prenošenja poruka iz prošlosti u sadašnjosti i budućnosti, spomenik gubi svoj smisao, *očitovan u pridonošenju održavanju i sačuvanju identiteta zajednice*³² Vjerojatno je najstariji sinonim riječi *monumentum* na hrvatskom jeziku onaj u rječniku Fausta Vrančića iz 1595. godine koji ga donosi u obliku *Szpominyak*.³³ Koncem XVII. stoljeća terminom *spomenik* označavaju se u Francuskoj vrijedne građevine iz prošlosti da bi se krajem XVIII. stoljeća pojavila nova sintagma koja tada postaje dominantna. To je pojam *povijesni spomenik*, a čini se da ga prvi definira Aubin-Louis Millin 1790. godine.³⁴ Početkom XIX. stoljeća Antoine-Chrysostome

²⁷Šošić, 2014., str. 833.- 860.

²⁸ U službenu terminologiju sintagma *povijesni spomenik* ulazi zahvaljujući odredbama Venecijanske (Mletačke) povelje koju je donio Drugi Međunarodni kongres arhitekata i specijalista za povijesne građevine održan u Veneciji koncem svibnja 1964. godine. Spomenitim pojmom tada nisu obuhvaćena samo velika umjetnička ostvarenja već i skromnija koja su vremenom stekla kulturni značaj. Usp: <http://www.icomos-hrvatska.hr/documents/1964%20Venecijanska%20povelja.pdf> (datum pristupa 8.2.2014.)

²⁹ Poput *povijesni i umjetnički spomenik*, *kulturni spomenik* itd.

³⁰ Hrvatski enciklopedijski rječnik 10, Zagreb, 2004., str. 108.

³¹ Usp: *monumentum* u: Divković, 1987., str. 664.

³² Choay, Françoise, *L'Allégorie du patrimoine*, Paris, 1992, str. 15.

³³ Vrančić, 1595., str. 63.

³⁴ Aubin-Louis Millin, definira koncept „povijesnog spomenika“ u prvom svesku *Antiquités nationales*, 1790. Podatak da Millin prvi definira pojam povijesnog spomenika navodi Louis Réau, *Histoire du Vandalisme, Les monuments détruits de l'Art français*, I-II, Paris, 1959., 382., a taj podatak prenosi i Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*, York 1986., 116. Cit. prema: Vokić, 2014.

Quatremère de Quincy piše o primjeni pojma na mnoštvo umjetničkih djela bilo da je riječ o najvećoj građevini ili najmanjoj medalji.³⁵

Termin *spomenik* ili *spomenik kulture* uvodi se u stručnu terminologiju koncem XIX. stoljeća.³⁶ Nastao je prevođenjem njemačkog termina *Denkmal* ili *Kulturdenkmal*. Njega je Alois Riegl, jedan od vodećih austrijskih povjesničara umjetnosti i pripadnik bečke škole povijesti umjetnosti pod čijim su se utjecajem stvorili temelji za početak i razvoj povijesti umjetnosti u Hrvatskoj, definirao kao *djelo ljudskih ruku, stvoreno s konkretnim ciljem očuvanja ljudskih dostignuća ili događaja za svijest budućih naraštaja*.³⁷ U domaćim stručnim krugovima pojam se učvršćuje od 1945. godine izglasavanjem odluka i zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnjačkih rijetkosti te njihovih izmjena i dopuna u ondašnjoj FNRJ, odnosno SFRJ³⁸ te se u službenoj korespondenciji koristi sve do 1999. godine kada je izglasan novi zakon u okrilju Republike Hrvatske. Termin je dominantan i u metajeziku konzervatorsko-restauratorske struke u Hrvatskoj, premda se sporadično uvode i koriste druge složenice. Tako se s vremenom, kako ističe Ivo Maroević, razvio i dosta nedefiniran pojam *spomenička baština*, a rabilo ga se najčešće kao sinonim za kulturnu ili umjetničku baštinu.³⁹

Izraz *spomenik kulture* se u hrvatskoj povijesti umjetnosti uglavnom rabio za vrhunska arhitektonska djela, rjeđe za djela kiparstva i slikarstva. Status *spomenika kulture* mogla je zavrijediti tek izuzetno vrijedna građevina koja je po svojem simboličkom značenju, po ulozi koju je igrala u prostoru i dijelom u vremenu, mogla opravdati takvu klasifikaciju. Termin je s vremenom poprimio široko značenje te ga se počelo koristiti za slikarska i kiparska djela. Tako je Anđela Horvat smatrala da su *spomenici svi predmeti koji imaju umjetničku ili kulturno-povijesnu vrijednost* te da on *povezuje sadašnju generaciju ljudi s prošlošću*.⁴⁰ Unatoč tomu, kako upozorava Denis Vokić, taj je termin postao problematičan za označavanje sveukupnog korpusa predmeta djelovanja muzejske ili konzervatorsko-restauratorske struke. Naime, neprimjereno je nazvati spomenicima sve fragmente koje muzeji čuvaju i skupljaju. Tako bi primjerice malo tko izvan struke imao asocijaciju na to da su dokumentacija, crteži, slike, predmeti u tehničkim muzejima i slični predmeti ili njihovi fragmenti – spomenici kulture, posebno ako se u danom trenutku uopće ne zna na koga bi ili što bi oni trebali „spominjati“. Sve navedeno nužno je vodilo prema ponovnom revidiranju

³⁵ de Quincy, 2006., str. 86-88. U izvorniku, *monument*, u: Encyclopédie méthodique par ordre des matières. Architecture sv. 2, str. 722,-723.

³⁶ Maroević, 2007.

³⁷ Riegl, 1903., citat prema: Maroević, 2007., str. 16. Također usp: Riegl, 2006., str. 351.

³⁸ Povijesti legislative u odnosu na ono što danas nazivamo kulturnim dobrima biti će posvećena posebna nastavna jedinica.

³⁹ Maroević, 2007., str. 15.

⁴⁰ Horvat, 1944.

navednih termina i srodnih izvedenica, a poglavito njihovu razjašnjenu unutar legislativnih okvira.⁴¹

Kulturno dobro

Ovaj termin, koji je danas na snazi u zakonskim dokumentima Republike Hrvatske kao i u naslovu kolegija čiji je segment ova nastavna jedinica, ulazi u službenu europsku terminologiju donošenjem Haške konvencije još 1954. godine (*Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention 1954*),⁴² premda je skovan još početkom XX. stoljeća⁴³. Na temelju vrlo utjecajnog članka koji objavljuje Pruszyński,⁴⁴ a koji je preveden i objavljen na hrvatskom jeziku u časopisu *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*,⁴⁵ dugo se smatralo da je autor pojma *kulturno dobro* ministar propagande i informiranja Trećeg Reicha, Joseph Goebbels ili lider Komunističke partije Italije, Antonio Gramsci. S obzirom na političku konotaciju sintagme kao tobožnjega relikta „fašizma“ i konotaciju povezanu s pojmom posjedovanja koja je kao takva u opreci s pojmom kulture koja bi trebala biti lišena svih designata vlasništva, javljaju se dvije oprečne struje. Jedna koja je podržavala skovanicu, i druga koja se, dakako, protivila s obzirom na spomenute konotacije. U nedavno objavljenom članku *Novi prilozi raspravi o nazivu ukupnog predmeta interesa konzervatorsko-restauratorske i muzejske struke*, Denis Vokić je dokazao da je termin postojao prije Goebbelsa i Gramscija, odnosno da ga koristi Hans Neumann 1921. godine i lingvist Roman Jakobson 1930. godine.⁴⁶

Termin dugo ostaje izuzet iz domaće strukovne terminologije⁴⁷ premda se rabi u međunarodnim konvencijama počevši već od 1955. godine, a koje su ratificirane u tadašnjoj FNRJ i SFRJ.⁴⁸ U Hrvatskoj se za primjenu termina *kulturno dobro*, umjesto ne sasvim primjerenog termina *spomenik*, zalagao Tomislav Marasović počevši od 1983.godine. Smatrao je da bi se termin *spomenik* trebao ograničiti na stvarno semantičko značenje te riječi,

⁴¹ Vokić, 2015., str. 10

⁴² http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (datum pristupa 9.2.2014.)

⁴³ Vokić, 2015., str. 7-16.

⁴⁴ Pruszyński, 1993., str. 262;

⁴⁵ Pruszyński, 2005./2006.

⁴⁶ Vokić, 2015.

⁴⁷ Pruszyński, 1993., str. 262; Pruszyński, 2005./2006., str. 179-182.

⁴⁸ Usp. Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba; Pravilnik za izvršenje konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju ratnog sukoba; Konvencija o mjerama za zabranu i sprječavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa svojine kulturnih dobara; Preporuka za zabranu i sprječavanje nezakonitog uvoza i prijenosa prava svojine na kulturnim dobrima; Preporuka o međunarodnoj razmjeni kulturnih dobara; Preporuka o zaštiti pokretnih kulturnih dobara; Statut Međunarodnog studijskog centra za konzervaciju i restauraciju kulturnih dobara. Usp. Brguljan, 1985., str. 24.,37.,61.,93.,127.,131.,150.

odnosno na prostornu ili likovnu oznaku podignutu u spomen neke osobe ili događaja.⁴⁹ Prema AIC-ovoj⁵⁰ definiciji *kulturno dobro su predmeti, objekti, zbirke, uzorci, strukture ili lokaliteti kojima je identificiran umjetnički, povijesni, znanstveni, religijski ili društveni značaj*.⁵¹

Usvajanje termina i njegova službena primjena počinju tek donošenjem važećeg Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara iz 1999. godine koji je zamijenio dotadašnji iz 1960. godine, ali u svom određenju termin ne donosi bitnih promjena. U praksi to znači da je u *novom zakonu* termin *kulturno dobro* zamijenio *spomenik kulture* premda je potonji zadržan kao pridjev u terminima *spomeničko svojstvo* (kulturnog dobra) i *spomenička renta*.

Valja naglasiti da neke institucije i danas u svom nazivu rabe *staru* sintagmu, primjerice *Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode* kao nadležno tijelo za Grad Zagreb. Pod naslovom *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* još i danas izlazi časopis koji izdaje Ministarstvo kulture,⁵² a više hrvatskih studija povijesti umjetnosti, uključujući i splitski, ima kolegije naslovljene *Zaštita spomenika* ili *Zaštita spomenika kulture*. Sve navedeno govori u prilog tome koliko su rasprave o nazivljima unutar struke još uvijek aktualne, a pojedini termini neprikladni, nespretni ili nedovoljno jasno definirani.

⁴⁹ Marasović, 1983., str. 10.

⁵⁰ The American Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, dalje AIC

⁵¹ Prijevod iz godišnjeg AIC Directory 2007: AIC Definitions of Conservation Terminology, AIC, 1717 K St., NW, Suite 200, Washington, D.C. 20036., objavio je Denis Vokić. Usp. Vokić 2007., str. 235.

⁵² Usp. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=9577 (datum pristupa 4.6.2014.)

LITERATURA

- G. Angelini**, L'idea di bene culturale e le questioni di principio sottese, in AA. VV., I beni culturali nello sviluppo e nelle attese della società italiana, Atti del Convegno di studio promosso dalle Commissioni per l'arte delle Diocesi lombarde, dall'Unione Giuristi Cattolici, e dalla rivista Città e Società, Milano, 1981., str. 20-45.
- V. Anić**, Rječnik hrvatskog jezika, Novi Liber, 1991.
- J. Antolović**, Očuvajmo kulturnu baštinu - Vodič za pripremu i provedbu projekata očuvanja kulturnih dobara, Zagreb, 2006.
- A. M. Boljanović**, Normizacija u području kulturne baštine, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 35, Zagreb, 2011.
- V. Brguljan**, Međunarodni sistem zaštite kulturnih i prirodnih dobara, Beograd, 1985.
- A. Chastel**, Pojam baštine, Pogledi, vol. 18, No 3-4, Split, 1988.
- A. Chastel**, Les lieux de mémoire, La Nation, ed. Gallimard, Paris, 1986.
- F. Choay**, L'Allégorie du patrimoine, Paris, 1992.
- M. Divković**, Latinsko-hrvatski rječnik, Zagreb, 1987.
- EwaGlos**, European Illustrated Glossary for Conservation Terms of Wall Painting and Architectonic Surfaces, English definitions with translations into Bulgarian, Croatian, French, German, Hungarian, Italian, Polish, Romanian, Spanish and Turkish, Michael Imhof Verlag, Petersberg 2015.
- G. Guichen**, Forbes Prize Lecture 2006: A common definition of conservation and restoration, Studies in Conservation, Volume 52, Number 1, 2007., str. 69-73.
- A. Horvat**, Konzervatorski rad kod Hrvata, Zagreb, 1944.
- H. C. Imhoff**, Konzervatori-restauratori materijalne kulturne baštine – vidovi i razvoj njihove struke od Drugoga svjetskog rata, Međunarodno savjetovanje o konzervatorsko-restauratorskoj djelatnosti – ICOR, zbornik radova (ur.) Janja Ferić Balenović, Zagreb, 2010.
- D. A. Jelinčić**, Kultura u izlogu: kratki vodič za upravljanje kulturnim dobrima, Zagreb, 2010.
- D. A. Jelinčić**, Komentari u: Lidija Nikočević et. al., Kultura ili baština? problem nematerijalnosti, Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva 42, Zagreb, 2012.
- J. Jokilehto**, A History of Architectural Conservation, York 1986.
- D. Karamehmedović - R. Baćac**, Zaštita i očuvanje graditeljske kulturne baštine kroz europske projekte, Putokazi 1, časopis Fakulteta društvenih znanosti dr. Milenka Brkića, Sveučilište/Univerzitet „Hercegovina“, Međugorje, 2013., str. 57-70

- T. Marasović**, Zaštita graditeljskog nasljeđa – Povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata, Zagreb - Split, 1983.
- T. Marasović**, Kulturna baština, sv. I, Split, 2001.
- I. Maroević**, Sadašnjost baštine, Zagreb, 1986.
- I. Maroević**, Uvod u muzeologiju, Zagreb, Zavod za informacijske studije, 1993.
- I. Maroević**, Fenomen kulturne baštine i definicija jedinice građe, Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture, Zagreb 1998.
- I. Maroević**, Nacionalno određenje kulturne baštine, Godišnjak zaštite spomenika kulture 26/27, 2000./2001. str. 7-12.
- I. Maroević**, Kulturna baština u novim publikacijama, Vijesti muzealaca i konzervatora 55, 1-2, Zagreb, 2006. str. 76-78.;
- I. Maroević**, Spomenik kulture ili kulturno dobro. Što je primjerenije povijesti umjetnosti?, Zbornik II kongresa povjesničara umjetnosti, (ur.) Irena Kraševac, Zagreb, 2007., str. 15-19.
- S. Muñoz Viñas**, Contemporary theory of conservation, London-New York, 2011.
- L. Nikočević**, Kultura ili baština? problem nematerijalnosti, Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva 42, Zagreb, 2012., str. 7-20
- J. P. Pruszyński**, Zabytek, Pamiątką czy dóbro kultury?, u: Ochrona zabytków, 3, Warszawa, 1993.
- J. P. Pruszyński**, Spomenik kulture – uspomena ili kulturno dobro, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 29/30, Zagreb 2005./2006.
- L. Réau**, Histoire du Vandalisme, Les monuments détruits de l'Art français, I-II, Paris, 1959.
- A. Riegel**, Der moderne Denkmalkultus, Sein Wesen und seine Entstehung, Wien, 1903.
- A. Riegl**, Moderni kult spomenika, njegova bit, njegov postanak, u: Anatomija povijesnog spomenika, (ur.) Marko Špikić, Zagreb, 2006.
- T. M. Šošić**, Pojam kulturne baštine – međunarodnopravni pogled, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 51, 4/2014., str. 833.- 860.
- A. C. Q. Quincy**, Spomenik, u: Anatomija povijesnoga spomenika, (ur.) Marko Špikić, Zagreb, 2006.
- UNESCO**, Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris, 16.11.1972
- UNESCO**, Mexico City Declaration on Cultural Policies World Conference on Cultural Policies Mexico City, 26 July - 6 August 1982
- D. Vokić**, Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada, Dubrovnik-Zagreb, 2007.

D. Vokić, Kritičko čitanje i alternativni prijevod europske norme EN 15898:2011 prihvaćene kao hrvatska norma HRN EN 15898:2012.: Očuvanje kulturnog dobra - Osnovno nazivlje i definicije, 2014., rukopis u tisku

D. Vokić, Novi prilozi raspravi o nazivu ukupnog predmeta interesa konzervatorsko-restauratorske i muzejske struke, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 39, 2015., str. 7-16.

F. Vrančić, Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae, Venecija, 1595.